

DAR VIENA POLITIKOS MOKSLŲ DAKTARO DISERTACIJA

1996 m. gegužės 24 d. Vilniaus universitete (VU) Filosofijos fakulteto Politologijos katedros doktorantas Gintaras Žilinskas apgynė socialinių mokslų srities politikos mokslų krypties daktaro disertaciją tema *Vietos savivaldybės ir jų institucijos Lietuvos Respublikoje 1918-1940 metais*. Daktaro disertacijos gynimo komitetui vadovavo prof. habil. dr. P. Setkauskis (VU, politikos mokslai), komiteto nariais buvo prof. habil. dr. A. Matulionis (Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, sociologija), prof. habil. dr. V.-B. Pšibilskis (VU, politikos mokslai), doc. dr. A. Blažienė (Vilniaus technikos universitetas, politikos mokslai) ir doc. dr. S. Stačiokas (VU, teisė). Oficialieji oponentai - prof. habil. dr. J. Leonavičius (Kauno technologijos universitetas, sociologija) ir doc. dr. V. Dumbliauskas (Vilniaus pedagoginis universitetas, politikos mokslai).

Pristatydamas savo darbą, disertantas pažymėjo turėjęs tikslą išanalizuoti vietos savivaldybių ir jų institucijų bruožus ir reikšmę Lietuvos Respublikos politinėje sistemoje 1918-1940 m. bei nustatyti jų raidos tendencijas. Šiam tikslui pasiekti jis ėmėsi spręsti šiuos uždavinius: rekonstruoti vietos savivaldybių sampratą Lietuvos Respublikoje, pateikti jos institucijų sandarą, nustatyti prielaidas, kuriomis grindžiamas vietos savivaldybių egzistavimas, apibūdinti vietos savivaldybių decentralizacijos santykį, aptarti vietos savivaldybių teisinį statusą, jo raidą, nustatyti vietos savivaldybių laisvės lygį (kartu ir decentralizacijos stadiją) išanalizuoti Lietuvos politinių partijų požiūrį į vietos savivaldybes bei pastarųjų vaidmenį ir reikšmę partijų veikloje.

Remdamasis literatūros sąraše nurodytais 53 pirminiais šaltiniais, to meto periodika, 44 monografijomis ir knygomis bei 53 straipsniais lietuvių, rusų, lenkų, prancūzų bei anglų kalbomis, disertacijos autorius gynimui pateikė tokias išvadas:

1. Lietuvos savivaldybių samprata Lietuvos Respublikoje apibūdinama apibrėžta teritorija, juridinio asmens statusu, gyventojų bendrumo pagrindu - gyvenimu apibrėžtoje teritorijoje ir bendru tikslu, t.y. rūpinimusi vietos reikalais. Lietuvoje buvo nustatyta viena teisėta savivaldybių valdymo struktūra, visiškai priklausanti

nuo valstybės įstatymų, išskyrus trumpą 1918 m. lapkričio 11 d. - 1918 m. gruodžio 17 d. laikotarpį, kai reiškėsi jų įvairovė.

2. 1918-1940 m. Lietuvos Respublikoje buvo trijų kategorijų savivaldybės: valsčių, miestų ir apskričių. Jos sudarė dviejų lygių savivaldybių sistemą: (a) renkamų tarybų, valdybų arba viršaičių, burmistrų ir administracijos; (b) politikų, biurokratų ir tiesioginio piliečių atstovavimo. Iki 1924 m. pirmenybė buvo teikiama taryboms, vėliau palaipsniui didinama viršaičių, burmistrų ir valdybų valdžia, atitinkamai mažinant tarybų įtaką.

Išvadosė disertacijos autorius pažymėjo, kad vietos savivaldybių instituto egzistavimas valstybėje grindžiamas politiniais ir ekonominiais argumentais. Lietuvos Respublikoje dažniausiai naudoti ekonominiai šio instituto egzistavimo argumentai.

Aptardamas Lietuvos Respublikos vietos savivaldybių teisinį statusą, doktorantas konstatavo, kad pradiniam Respublikos kūrimosi etape jį reguliavo vidaus reikalų ministro nutarimai, o 1919-1940 m. įstatymai, leidžiami Seimo, išskyrus 1929-1931 m., kai vietos savivaldybių įstatymus leido vykdomosios valdžios institucija - Prezidentas. Disertacijos autorius taip pat atkreipė dėmesį į tą faktą, kad savivaldybių teisės Lietuvos Respublikoje nuolat buvo siaurinamos. Tai akivaizdu ir 1922 m., 1928 m. ir 1938 m. Konstitucijose.

Išanalizavęs gausią faktinę medžiagą, autorius padarė išvadą, kad vietos savivaldybių institucijos rinkimų principas Lietuvos Respublikoje nebuvo visiškai realizuotas, nes tam trukdė cenzinė rinkimų sistema, netiesioginiai apskričių tarybų ir vietos savivaldybių vykdomųjų institucijų rinkimai, skyrimo ir tvirtinimo principų naudojimas, formuojant pastarąsias institucijas bei nereguliarūs rinkimai. Be to, vėlesniame valstybės vystymosi etape rinkimų principo taikymas buvo dar labiau ribojamas. Doktorantas taip pat konstatavo, kad vyriausybės ir jai pavaldžių tarybų priežiūra vietos savivaldybių institucijoms palaipsniui stiprėjo. Apie tai byloja ir 1919 m., 1924 m. ir 1929 m. aktai, vienaip ar kitaip riboję vietos savivaldybių autonomiją, ir jų rinkimų principo realizavimą, atvedusį į minimalaus savarankiškumo lygį su griežta finansine ir administracine kontrole, nedidelėmis finansinėmis lėšomis. Vietos savivaldybių laisvės lygis ir teritorinė decentralizacija pamažu evoliucionavo iš vidutinio į minimalų.

Aptardamas partijų nuostatas ir taktiką savivaldybių klausimu, disertantas padarė išvadą, kad krikščionių demokratų blokui nepavyko kontroliuoti savivaldybių. Po valstybės perversmo atėjusi į valdžią Lietuvių tautininkų sąjunga vykdė savivaldybių teisių ir laisvių siaurinimo politiką. Ilgą laiką buvusios opozicijoje kairiosios Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos valstiečių liaudininkų partijos gynė savivaldybių savarankiškumą ir tuo pačiu priešinosi dešiniųjų partijų vykdomai politikai.

Vertindami pateiktą disertaciją, oficialieji oponentai teigiamai įvertino pasirinktą temą, jos mokslinį bei praktinį aktualumą, gerą darbo suplanavimą, pagrįstas išvadas. Oficialusis oponentas prof. J. Leonavičius iš esmės sutiko su visomis disertacijos išvadomis, bet pastebėjo ir netikslumų. Profesorius pasigedo aiškesnio savivaldybių kompetencijos siaurinimo išaiškinimo, tikslesnio kai kurių sąvokų vartojimo.

Išsamią disertacijos analizę pateikė antrasis oficialusis oponentas doc. dr. V. Dumbliauskas. Detaliai išanalizavęs disertanto išsikeltus uždavinius, oponentas kruopščiai aptarė ir jų realizavimą. Teigiamai įvertinęs darbą, dr. V. Dumbliauskas suabejojo dėl trečiojo ir ketvirtojo skyrių struktūros, nes buvo pasikartojimų bei nelauktai pateiktų išvadų, atsiradusių dar prieš išsamią analizę. Pagrystas oponento priekaištas ir dėl šio tokio literatūros „pritempimo“. Antai, šiuolaikiniai prancūzų administracinės teisės specialistai G. Braibanas ir P. Parini negalėjo turėti įtakos mokslininkams ir politikams nagrinėjamu laikotarpiu. Galutinė oponento išvada, kad „disertantas išsprendė visus sau iškeltus uždavinius ir tuo būdu pasiekė užsibrėžtą tikslą“.

Teigiamas disertacijos gynimo bruožas tas, kad mokslinėje diskusijoje su doktorantu aktyviai dalyvavo ne tik oficialieji oponentai, bet ir kiti komiteto nariai. Aktyviausias iš jų buvo doc. S. Stačiokas, pasigedęs gilesnės ankstesnių tos problemos tyrinėtojų darbų analizės. Vertindamas disertanto pateiktą argumentaciją tarybinio laikotarpio mokslininkų darbams, doc. S. Stačiokas nesutiko su disertanto kontrargumentais, pvz., J. Bulavo darbams. Komiteto narys taip pat suabejojo dėl 1926-1940 m. vertinimo kaip grynai autoritarinio laikotarpio.

Komiteto narė doc. dr. A. Blažienė disertacijoje pasigedo mokslinės polemikos su anksčiau rašiusiais šiuo klausimu au-

toriais, pvz., G. Kilikevičiene, apie kurios panašaus pavadinimo darbą G. Žilinsko disertacijoje neužsimenama .

Labai teigiamai ginamą disertaciją įvertino komiteto narys prof. A. Matulionis, kuris, polemizuodamas su oponentais visais klausimais, gynė disertanto poziciją. Komiteto narys prof. V. B. Pšibilskis (disertacijos vadovas) taip pat palaikė disertantą. Gynime kalbėjo ir "publikos" atstovas dr. Č. Bauža, kuris padarė kai kurių pastabų dėl disertacijos istoriografijos, nes, nesinaudojus pirminiais šaltiniais (archyvais), neįmanoma polemizuoti dalykiškai, todėl nagrinėti problemą istoriografiškai gal nebuvo reikalo.

Disertantas atsakė į pareikštas pastabas, pažadėjo atsižvelgti į jas būsimuose savo mokslo darbuose. Daktaro disertacijos gynimo komiteto nariai vieningai balsavo dėl daktaro mokslo laipsnio suteikimo Gintarui Žilinskui.

MINTAUTAS BLOŽĖ